

Капустян М. Г.,

аспірант кафедри світової літератури

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІДЕЙ РОМАНТИЗМУ В АНГЛОМОВНІЙ СПАДЩИНІ КАРЕН БЛІКСЕН

Анотація. Стаття присвячена вивченню трансформації ідей романтизму у творчості К. Бліксен у скандинавському науково-критичному дискурсі кінця XIX – початку XX ст. Розглянуто світоглядні погляди К. Бліксен, які за допомогою її героїв дають змогу знаходити типологічні зв'язки із письменниками-романтиками на рівні неординарних героїв.

Ключові слова: Карен Бліксен, романтизм, мотив гри, образ ляльки і масок.

Постановка проблеми. Карен Бліксен (дан. Karen Blixen, 1885–1962 рр.) належить до найвідоміших за межами Скандинавії данських авторів. Її твори перекладені на більшість європейських мов, а коло дослідників, які займаються її творчістю, досить широке. Крім двох великих романів «Африканська ферма» і «Шляхи відплати», її перу належать кілька збірок новел: «Сім фантастичних історій», «Зимові казки», «Анекдоти долі», «Останні історії». Однією із визначальних рис цього автора у сучасній світовій літературі є те, що її твори написані двома мовами – англійською і данською.

К. Бліксен дебютувала в Данії у 30–40-х рр. XX ст. У це десятиліття особливої сили набрав так званий «соціалістичний» напрям у мистецтві, спрямований на критику суспільства. Творчість письменниці була орієнтована на модернізм, його розквіт у Данії припадає на період 50-х рр. У якості іншої важливої особливості слід зазначити деяку невідповідність тематики і манери оповіді Карен Бліксен загальним тенденціям у данській літературі першої половини XX ст. Творчість письменниці трансформує основні тенденції доби романтизму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика відображення та принтування художньо-естетичних ідей романтизму у творчості К. Бліксен є стрижневою для праць багатьох науковців. Так, проблемами трансформації романтизму у данській літературі займалися С.Х. Айкен (S.H. Aiken), К.Р. Стімсон (C.R. Stimpson), Р. Расмуссен (R. Rasmussen), Л. Хенріксон (L. Henricksen); теоретичний простір, у якому здійснено вивчення проблем інтерпретації літературного доробку мисткині, належить С.К. Брентлі (S.C. Brantly) та Х. Арендт.

Мета статті. Попри незаперечну важливість літературно-критичних досліджень у сучасному літературознавстві проблема трансформації та рецепції ідей романтизму в англійській спадщині К. Бліксен не була об'єктом окремого аналізу, а тому питання про відображення романтичних тенденцій та їх здатність комбінуватися з авторською інтерпретацією залишаються відкритими.

Виклад основного матеріалу. Романтизм у данській літературі як напрям у літературі та мистецтві першої чверті XIX ст. наслідує загальні європейські тенденції, які полягають у зображенні ідеальних героїв і почуттів. Характерними для нього є відчуття хиткості світу, розчарування у революції. Сутність романтизму полягає у зображенні незвичайних героїв у незвичайних обставинах.

Представники данського романтизму Ієнс Баггесен (Jens Baggesen, 1764–1826), філософ Хенрік Стеффенс (Henrik Steffens, 1773–1845), поет Адам Еленшлагер (Adam Oelenschlaeger, 1779–1850), Н.Ф. Грундтвіг (N.F.S. Grundtvig, 1783–1872) відмовилися від реалістичного зображення дійсності, тому що були незадоволені її антиестетичним характером. Творчість письменників поклала початок гротескно-фантастичній течії, яку ще називали «гофманівською» за іменем її найвідомішого представника. Основна її риса – перенесення романтичної фантазмагорії до сфери повсякденного життя, побуту, їх своєрідне переплетіння, внаслідок чого убога сучасна дійсність поставала у примхливому гротескно-фантастичному висвітленні, розкриваючи при цьому непривабливу сутність. До цієї течії належить і творчість Ібсена, Бьорнсона, Гамсуна та інших скандинавських письменників, у творах яких розум ставав ототожненням прагматизму, тому провітницькому ідеалу розуму був протиставлений культ почуттів. Вони зосередились на людських переживаннях, які виражали неповторну індивідуальність.

Тенденції літературного скандинавського простору знаходять своє відображення у творах К. Бліксен. За Г. Костенко, «...елементи міфології проникають у художній світ К. Бліксен так органічно – вона не відокремлює минуле від сьогодення, справжнє від вигаданого, міф від реальності. Її герої – достовірно міфічні персонажі, що підіймаються до висот універсальності. Традиція і сучасність сплелися воедино: ототожнення класичної богині з певною твариною-тотемом і виявлення рис тварини у людському характері на прикладі реальних історичних персонажів представляють дві сторони одного художнього прийому. Тритисячолітня історія культурного розвитку людства знову повертається до своїх витоків».

Теми, які письменниця порушувала у своїх творах (детермінізм людського життя, творча воля Бога в долі людини, панування у житті законів мистецтва), також виявилися неспівзвучними настроєм данської публіки 30–40-х рр. Якщо у США і Великобританії дебют письменниці викликав великий інтерес, то популярність на батьківщині прийшла до К. Бліксен лише у 50–60-х роках, коли на тлі розквіту модернізму в неї з'явилися і прихильники, і послідовники.

Виключне положення К. Бліксен у данських літературних колах пояснюється ще й тим, що з 1914 по 1931 р. письменниця жила у Кенії. Вона опинилася у середовищі англійської колоніальної культури і водночас потрапила під вплив туземного патріархального укладу [7].

Таким чином, увібравши в себе атмосферу рубежу століть, К. Бліксен багато в чому її зберегла, перебуваючи далеко від соціальних змін у Європі. Вона повернулася у Данію, щоб у 1937 р. випустити збірку новел, які увібрали в себе європейський досвід довоєнного періоду та вміння спілкуватися з іншими культурами. В Африці письменниця виробила свій світогляд, який згодом і визначив стиль її творів.

У якості одного із складників творчості письменниці можна виокремити групу тем і художніх прийомів, які походять із традицій романтизму. Серед авторів-романтиків, близьких їй за духом, письменниця називає Х.К. Андерсена, Д.Г. Байрона, П.Б. Шеллі, А. Еленшлегера, Й. Евальда, Е.Т.А. Гофмана, С. К'еркегора.

Серед загальних тем модернізму та романтизму можна відзначити «відчуття влади минулого, взаємозв'язок природи і особистості, роль інтуїції у зображенні людських вчинків і напруженість подій, у яких виявляються персонажі, чії неймовірні вчинки і долі нагадують великих героїв романтичної літератури» [6]. Одну із причин свого звернення до цього періоду називає сама К. Бліксен: «Я перенесла дію моєї історії на 100 років назад, у часи справжнього романтизму, де люди і обставини життя були зовсім іншими. Лише так мені вдалося відчутися абсолютно вільною» [6]. Дійсно, у більшості новел письменниці вказано точний час, у який розгортаються описувані події. Як правило, це перша половина XIX ст. Наприклад, новела «Шляхи навколо Пізи» починається так: «Діло було гарним травневим вечором 1821 року». У новелі «Мавпа» вказано проміжок часу, в який могла трапитися історія, що стала сюжетом для справжнього оповідання: «Абатиса Сьомого монастиря, при якій настав його особливий розквіт у період з 1818 до 1845 року, мала маленьку мавпочку ...» [7, с. 109]. Перші слова «Всесвітнього потопу в Нордерні» визначають час дії – «на початку минулого століття» [8, с. 173]. У «Сімейному вечорі в Хельсінгері» час дії відрховується з 1813 р. [8, с. 265].

Підвищене цитування є ще однією характерною рисою новел К. Бліксен, що ріднить її з іншими авторами-модерністами. Мова її творів рясніє літературними ремінісценціями, алюзіями та міфологічними асоціаціями. Автор використовує у тексті цитати з грецької і скандинавської міфології, Біблії, широкого кола літературних творів і фольклору. Вона вважає літературу і все інше мистецтво своїм будинком, повним друзів і рідні. Запозичені теми та образи використовує асоціативно, відповідно до своїх цілей, комбінуючи їх для досягнення необхідного художнього ефекту.

Романтичне світовідчуття письменниці не обмежується лише часом і простором, у яких розгортається дія її творів. Романтична двоїстість і прихована за зовнішнім, удаваним світом вища дійсність виражається, зокрема, у любові письменниці до контрастів і протиставлень, які посідають значне місце у художній побудові оповідань. Герої К. Бліксен відчувають свою самотність у світі, вони прагнуть особистісної свободи, шукають нових вражень. У новелі «Мрійлива дитина» хлопчик-сирота відчуває, що він чужий у жебрацькому середовищі. З цього почуття народжується фантазія про його належність до іншого, багатого кола і про таємниці, що оточують його народження. Швачка Ганна при всій своїй зовнішній непомітності має буремну душу руйнівника суспільних підвалин. Герой «Парубка з гвоздиною» – письменник Чарлі Деспард – для всіх є «улюбленцем фортуни, молодою людиною із зазидною долею». А він відчуває себе «самотньою і нещасною людиною у цьому світі». Він прагне іншої, вищої реальності, характерної для романтичного мистецтва, яка здатна змінити людину, наблизити її до ідеального, духовного плану.

Традиційний для пізнього романтизму прийом карнавалізації з успіхом був використаний і розвинутий в епоху модернізму. Використання ігрових мотивів у творах К. Бліксен тяжіє до романтичних традицій, оскільки маріонетки і маски не мають характеру тотальної іронії, властивої поезії творів

письменників-модерністів, навпаки – просякнуті почуттям недовершеності світу, туги за справжньою свободою. У творчості письменниці часто прслідковується мотив гри, втілений в образах ляльок і масок. Так, у новелі «Шляхи навколо Пізи» у кульмінаційний момент герої застигають, уподібнюючись маріонеткам: «Вони всі застигли навколо неї, як компанія дерев'яних ляльок посеред могутнього пейзажу». Герой новели «Поет», вмираючи, усвідомлює, що всі учасники подій є маріонетками: «Ми – блаженні маріонетки». Коли чотири персонажі новели «Всесвітній потоп в Нордерне» залишаються під час повені у будинку, який повільно заливає вода, автор описує їх таким чином: «Неначе чотири маріонетки, якими керує одна нитка, всі четверо, які перебували на сіннику, повернули голови і подивилися одне на одного». Персонажі К. Бліксен часто порівнюються з ляльками. Герой новели «Сновидці» говорить: «Може, я був, сам того не знаючи, іграшкою або механічною лялькою в руках старого чаклуна з Амстердама?» Про героїнь новел «Поет» і «Старий мандрівний лицар» оповідач говорить, що вони схожі на ляльок.

У новелах К. Бліксен часто розвивається тема маски як форми існування персонажів. Витоки філософії маски у письменниці також потрібно шукати в ідеології романтизму. «Філософія маски – це філософія мистецтва і життя, що впливає з напрямку. Ця теорія надає особливого значення ілюзії та мріям і підкреслює нищість, другорядність дійсності». Прийом одухотворення природи за допомогою романтичної ідеї розчинення Бога у Всесвіті плідно розвивається письменницею у багатьох творах. Герой новели «Мавпа» повертається після сватання у монастирі. Він ще не може знати, що його пропозицію буде відкинуто і що він прийматиме участь в дуже дивних подіях.

Письменниця використовує у своїй творчості багато фантастичних сюжетів, властивих літературі романтизму. Одним з них є спілкування живих із привидами. Цей сюжет використаний у новелах «Відлюдники» і «Сімейна вечеря в Хельсінгері». К. Бліксен розвиває ще один традиційний мотив епохи романтизму: героїня новели «Сновидці» не має тіні. У її ролі виступає друг, який всюди слідує за нею. Іншим моментом, характерним також для літератури романтизму, є поява у героя двійника. На цьому заснована повість одного із персонажів у новелі «Повчальна історія». Велику увагу у своїх творах автор приділяє мрійникам. Романтичний конфлікт між мрією та реальністю також присутній у її творчості. Однак цей конфлікт у новелах К. Бліксен не має трагічного відтінку.

У новелах письменниці відбувається багато таємничих подій і перетворень. Незважаючи на те, що у творах К. Бліксен вбачається багато паралелей із літературою романтизму, більшість запозичень є засобами стилізації або виступають у несподіваному іронічному ракурсі. З деякими авторами письменниця вступає у полеміку.

Висновки. Отже, ідеї романтизму та його художні прийоми творчо переробляються письменницею, піддаються переосмисленню. Водночас світоглядні погляди К. Бліксен та її героїв дають змогу знаходити типологічні зв'язки із письменниками-романтиками на рівні неординарних героїв, які реальному світові протиставляють світ духовний, уявний, ідеальний.

Література:

1. Aiken S.H. Consuming Isak Dinesen / Susan Hardy Aiken // Isak Dinesen and Narrativity: Reassessments for the 1990s / Ed. by Gurli A. Woods. – Ottawa: Carleton UP, 1994. – P. 3–24.

2. Bornstein G. Romantic and Modern. – Pittsburg, 1977. – P. 209.
3. Brantly S. The Inclination Toward Fantasy (Ingwersen, “Karen Blixen”)/ Susan Brantly // A History of Danish Literature / Ed. by Sven H. Rossel. – Lincoln, N.E.: University of Nebraska Press, 1992. – P. 373–378.
4. Gress E. Karen Blixen // Danske digtere i det 20. arhundrede. – Kobenhavn, 1981. – S. 22.
5. Dinesen I. [pseud.] Out of Africa / Isak Dinesen // Dinesen I. [pseud.] Out of Africa and Shadows on the Grass. – N.Y.: Vintage Books, 1989. – P. 1–372.
6. Dinesen I. [pseud.] The Shadows on the Grass / Isak Dinesen // Dinesen I. [pseud.] Out of Africa and Shadows on the Grass. – N.Y.: Vintage Books, 1989. – P. 376–462.
7. Holmgren B. Introduction / Beth Holmgren // The Russian Memoir: History and Literature / [ed. and with the introduction by Beth Holmgren]. – Northwestern University Press, 2003. – P. ix-xxviii.
8. Janmohamed A.R. Manichean Aesthetics: The Politics of Literature in Colonial Africa / Abdul R. Janmohamed. – Amherst: University of Massachusetts Press, 1983. – 318 p.
9. Johannesson E.O. The World of Isak Dinesen / Eric O. Johannesson. – Seattle: University of Washington Press, 1961. – 168 p.
10. Langbaum R. The Gayety of Vision. A Study of Isak Dinesen’s Art / Robert Langbaum. – N.Y.: Random House, 1965. – 305 p.

Капустян М. Г. Трансформация идей романтизма в англоязычном литературном наследии Карен Бликсен

Аннотация. Статья посвящена изучению трансформации идей романтизма в англоязычном наследии К. Бликсен в скандинавском научно-критическом дискурсе конца XIX – начала XX в. Рассмотрены мировоззренческие взгляды К. Бликсен, которые с помощью ее героев позволяют находить типологические связи с писателями-романтиками на уровне неординарных героев.

Ключевые слова: Карен Бликсен, интерпретация, мотив игры, образ куклы и масок.

Kapustian M. Transformation of the ideas of Romanticism in the English literary heritage by Karen Blixen

Summary. The article is devoted to the study of transformation of the ideas of Romanticism in the English literary heritage by Karen Blixen in the Nordic scientific and critical discourse of the late XIX century – early XX century. Philosophical views of K. Blixen were considered and was found out that typological connection with the romantic writers and literary extraordinary heroes were possible with the help of her characters.

Key words: K. Blixen, transformation, game of motif, image of dolls and masks.